

ДОПИСЕМНА ІСТОРІЯ ВИННИК

Наталія Білас

Перша письмова згадка про м. Винники – у привілеї польського короля Казимира III від 22 серпня 1352 року, яким підтверджено право володіння маєтками під Львовом (млином Сільський Кут, селищем Малі Винники і хутором Підберізці) нащадками львівського вйта Матія Бертольда¹. Однак дописемна історія міста значно давніша, тому метою статті є на основі археологічних джерел розкрити палеодемографічні процеси, які відбувалися на території сучасного м. Винники та в його околицях від найдавніших часів до 14 ст.

Територія околиць Винник, згідно геоморфологічної схеми Львівської обл., знаходиться на границі Грядового Побужжя та Львівського плато. Орографія Грядового Побужжя представлена плосковершинними лесовими грядами з лісостеповим ландшафтом і міжгрядовими долинами, переважно заболоченими, із поліським типом ландшафту. Більшу частину досліджуваної території займають Винниківська і Чижиківська (Дмитровецька) гряди, абсолютні висоти яких досягають 250–260, а відносні – 20–30 м. Винниківська гряда розміщена у північній частині між с. Кривчиці та м. Винники. Її схили асиметричні: південний крутий, місцями обривистий, спадає до р. Маруньки, північний – більш пологий, порізаний ярами і балками – до р. Полтви. Чижиківська гряда знаходиться між долинами р. Маруньки і р. Гончарської. Північний схил гряди пологий, а південний – крутий. Описані гряди розділені долиною р. Маруньки.

Західна окраїна Винник займає східну частину Львівського плато. За морфологією це ерозійно-тектонічний уступ, який отримав назву Давидівське пасмо. Це невисоке узгір'я починається з Княжої гори у Львові, проходить у

¹ Історія Львова в документах і матеріалах /Збірник документів і матеріалів. К.: Наукова думка, 1986. С. 15-16.

східному напрямку до г. Чортова Скеля, де повертає на південь до Винник, а далі дугою – на схід до сіл Шоломия, Видники, Звенигород. Північно-східні схили Давидівського пасма сильно розчленовані глибокими долинами р. Маруньки та кількох потічків. Результатом ерозійної діяльності є останці – г. Чортова Скеля, г. Жупан, г. Лисівка, г. Грабена, середні абсолютні висоти яких 320-382 м, а висота г. Чортова Скеля – 414 м. Ерозійний виступ Львівського плато є частиною Головного Європейського вододілу, що визначає суттєві риси гідрографії району – він багатий на поверхневі води: річки, потічки, озера, які належать до басейну Балтійського моря. Ландшафт Давидівського пасма (Винниківський ліс, Давидівський кряж) надзвичайно мальовничий: скелясті горби, лісові хащі та галявини, пляжі навколо Винниківського озера². Багаті природні ресурси вказаних територій почати освоюватися людьми ще задовго до виникнення тут перших поселень, а тим більше самого міста Винники.

Територія сучасного м. Винники та його околиці були заселені людьми ще в період **верхнього палеоліту** (від 40–35 до 10 тис. років тому). Для даної археологічної епохи характерним є панування привласнюючого господарства, основою якого було спеціалізоване мисливство; відбувається подальший розвиток техніки обробки каменю: свердління, розпил та шліфування, призматичний спосіб розколювання каменю; ускладнюється структура поселень, зокрема людина будує житла; розвивається духовна культура та виникає мистецтво. Неоантропи (носії культури верхнього палеоліту, люди сучасного типу) заселяють майже всю територію України. Межі їхнього проживання змінювалися залежно від наступу або відступу льодовика, оскільки завершення епохи верхнього палеоліту збігається з кінцем льодовикового періоду.

До періоду верхнього палеоліту відносяться три шари багат шарової печерної пам'ятки Львів-VII (Чортова скеля, навіс Романа), яка знаходиться на території біосферно-ландшафтного заказника, 2,5 км на північний захід

² Докладніше див.: Цись П. М. Геоморфологія УРСР. Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1962. 222 с.

від м. Винники. Пам'ятка досліджувалася у 1994–2000 рр. Львівською обласною експедицією Інституту українознавства НАН України під керівництвом Л. Мацкевого. Серед знахідок переважають кістки мамонта, коня, північного і благородного оленів; з крем'яних виробів наявні скребки, різці, уламки пластин, галька. На основі проведених вуглецевих аналізів кісток, згідно Ки-5415, дослідником отримано абсолютне датування комплексу – 27200 ± 140 рр. від наших днів³. Таким чином, можемо констатувати, що люди заселили територію околиць сучасних Винник у ранній порі верхнього палеоліту. Інші палеолітичні шари пам'ятки Львів-VII, також досліджувані Л. Мацкевим, відносяться до пізньої пори верхнього палеоліту, так званого післяльодовиків'я (16–10 тис. р. тому): згідно аналізу кісток за C¹⁴, науковцями отримано дві абсолютні дати – 13500 ± 110 рр. і 11800 ± 90 рр. від наших днів⁴. Із виявлених знахідок особливої уваги заслуговують орнаментовані фрагменти рогів північного оленя, які Л. Мацкевий інтерпретує як прояви палеолітичного мистецтва⁵, представленого трьома різними видами орнаменту: 1 – у вигляді ліній, які виходять з однієї точки; 2 – двох перехресних ліній; 3 – паралельних ліній.

В околицях Винник виявлено три пам'ятки доби мезоліту. Епоха мезоліту (10,3–7 тис. р. тому), через значне потепління та кардинальну зміну флори та фауни, характеризується всебічним та диференційованим розвитком привласнюючого господарства, зокрема виділяється індивідуальне неспеціалізоване полювання на нестадних швидких середніх та дрібних тварин. Соціальна сфера епохи мезоліту характеризується подрібненням соціальних організмів при рухливому способі життя. Найбільшого розвитку отримує мікролізація кам'яного інвентаря, впроваджуються нові типи

³ Мацкевий Л., Гуменюк В. Там, де виріс княжий Львів // Дзвін. Львів, 1995. №10. С. 121-132.

⁴ Мацкевий Л. Г. Звіт робіт Львівської обласної експедиції на багатошаровому поселенні Львів-VII (Чортова Скеля – навіс Романа) у 1994 р. Львів, 1995. С. 3. Машинопис. Зберігається у фондах ВІКМ.

⁵ Мацкевий Л. Г. Звіт робіт Львівської обласної експедиції на багатошаровому поселенні Львів-VII (Чортова Скеля – навіс Романа) у 1994 р. Львів, 1995. С. 7, 26-28. Машинопис.

знарядь праці і зброї (зокрема лук і стріли). На пам'ятці Львів-VII на стику другого і третього літологічних горизонтів, на глибині 1,0-1,4 м від денної поверхні, у ранньоголоценових відкладах Л. Мацкевим зафіксовано мезолітичний культурний шар. У ньому виявлено кістки благородного оленя, лисиці, куниці, борсука та інших тварин; призматичний двоплощинний нуклеус сплющеного виду зі скісною ударною площиною, два уламки пластин і мікро пластин, три крем'яні гальки тощо⁶. Типологічні показники крем'яних артефактів, фауністичні рештки, стратиграфічні спостереження та абсолютна дата за аналізом кісток (8500 ± 70 років від наших днів) дозволили досліднику віднести комплекс до пам'яток типу Незвисько-IX – Атаки-VI мезолітичної культури Незвисько-Оселівка⁷.

Мезолітична пам'ятка Львів-VIII знаходиться за 75 м на північний захід від навісу Львів-VII, у центральній частині кам'яного останця, а пам'ятка Львів-IX відкрита на північно-східному березі озера Винниківське.

В епоху **неоліту** (5–поч. 3 тис. до н. е.) людина переходить до відтворюючого господарства – добування їжі шляхом вирощування рослин та domestикації тварин. У зв'язку з цим зростає відносна осілість населення та починається інтенсивне освоєння менших, порівняно з епохою мезоліту, територій, про що свідчить багаторазове заселенням стоянок і поселень. З осілим способом життя пов'язаний розвиток житлобудівництва, удосконалення транспортних засобів, розчистка ділянок для раннього землеробства. Потреби останнього зумовили поширення палок-копалок, жнивних ножів, зернотерок та товкачів. Основним матеріалом для виготовлення знарядь продовжує залишатися камінь, однак найяскравішою та визначною ознакою епохи неоліту стає глиняний посуд, який відіграв важливу роль у покращенні способів збереження та приготування їжі.

⁶ Мацкевий Л. Робота Львівської обласної експедиції у 1995 р. // Археологічні дослідження на Львівщині у 1995 р. Львів. 1996. С. 44.

⁷ Мацкевий Л. Г. Звіт робіт Львівської обласної експедиції на багатошаровому поселенні Львів-VII (Чортова Скеля – навіс Романа) у 1994 р. Львів, 1995. С. 8. Машинопис. Зберігається у фондах ВІКМ.

Значний розвиток у неоліті одержало плетіння, на основі якого в окремих груп населення виникло ткацтво, що фіксується знахідками пряслиць.

Неоліт на території Винник представлений землеробсько-скотарською **культурою лінійно-стрічкової кераміки** (друга половина 5 тис. до н.е.)*, сліди якої виявлені на багат шаровій пам'ятці в урочищі Лазки*. Експедицією під керівництвом М. Пелешишина було зафіксовано два майже округлих заглиблення (діаметром 1,2–1,3 м, глибина в матеріку – 0,5 м), розташованих на відстані близько 11 м один від одного, які є залишками двох наземних жител. У заповненні одного виявлено фрагменти близько десяти посудин і три крем'яні відщепи, а в іншому – фрагменти 3-4 посудин та крем'яний тягарець кулястої форми. В обох ямах були присутні грудки випаленої глини – це, ймовірно, залишки невеликих черіней вогнищ.

Жителі поселення користувалися крем'яними, кам'яними та іншими знаряддями, більшість з яких, на думку дослідника, виготовлялася тут же. Основну кількість знахідок складає керамічний матеріал. У населення культури лінійно-стрічкової кераміки існував звичай виготовляти як столовий, так і господарський (кухонний) посуд. Цей поділ простежується на західно-волинських поселеннях, однак у Винниках з 30 виявлених посудин лише кілька належали до групи кухонного посуду. Звідси М. Пелешишин робить висновок, що на деяких поселеннях кухонний посуд виготовлявся в незначній кількості⁸. Загалом керамічному посуду винниківського поселення притаманні риси кераміки з так званим нотним орнаментом, характерним для середнього етапу цієї культури на території Європи. Разом з тим кераміці з вказаного поселення властиві також деякі специфічні риси, наприклад,

* Ареал поширення культури – лісостепові райони Західної Волині і Верхнє Подністрів'я. Названа за орнаментациєю кераміки. Споріднені культури поширені у Франції, Бельгії, Голландії, Англії, Угорщині, Німеччині, Чехії, Словаччині, Польщі, Румунії, Молдові. В Україну носії культури лінійно-стрічкової кераміки прийшли з Польщі.

* Пам'ятка знаходиться в південній частині міста на лівому березі р. Маруньки (на невеликому підвищенні серед річкової заплави на відстані 200-250 м від сучасного русла), на відстані 800-1000 м на південний схід від кільцевої дороги.

⁸ Пелешишин М. А. Неолітичне поселення біля м. Винники // Археологічні дослідження Винниківського історико-краєзнавчого музею за 1991 рік. Винники, 1992. С. 5.

спрощене виконання нотного орнаменту. На основі цієї відмінності М. Пелешин зміг заперечити широко розповсюджене твердження про надзвичайну одноманітність кераміки з нотним орнаментом, а, отже, і про одноманітність поселень культури лінійно-стрічкової кераміки⁹. Поселення у Винниках дослідник розглядає як одне з найпізніших у басейні Західного Бугу та верхньої течії Дністра і відносить час його існування до кінця 5 тис. до н. е. Невелика ж кількість малих посудин, відсутність численних пошкоджених знарядь свідчать про нього як про одне з короткотривалих пунктів на шляхах розселення родових общин культури лінійно-стрічкової кераміки по долинах правих приток р. Полтви¹⁰.

Ще одне поселення культури лінійно-стрічкової кераміки було відкрите у 70-х рр. ХХ ст. Д. Козаком у с. Підберізці. Багатошарова пам'ятка розташована на південно-східній околиці села в урочищі "Загуменки". Займає невеликий південний схил р. Маруньки і має площу близько 1000X250 м. Виявлені на поселенні матеріали свідчать, що племена цієї культури були найдавнішими землеробами на наших землях¹¹.

Освоєння навколишньої місцевості тривало й у **мідному віці** або **енеоліті** (4000–2500 (5000–3500) рр. до н. е.), який характеризується досягненнями у гірничорудній справі, металургії та металообробці, зрушеннями в економічному та суспільному розвитку населення. З енеолітом пов'язано перехід від мотичного до орного землеробства, виникнення ремесел (гончарного, металургії), поява перших міст, держав. Мідний вік на території Винник представлений синхронними трипільською (етап VI-CI)*, лендельською** та лійчастого*** посуду культурами.

⁹ Пелешин М. А. Неолітичне поселення біля м. Винники // Археологічні дослідження Винниківського історико-краєзнавчого музею за 1991 рік. Винники, 1992. С. 6.

¹⁰ Пелешин М. А. Неолітичне поселення біля м. Винники // Археологічні дослідження Винниківського історико-краєзнавчого музею за 1991 рік. Винники, 1992. С. 7.

¹¹ Історія Львова. К.: Наукова думка, 1984. С. 8.

* Трипільська (трипільсько-кукутенська) культура названа на підставі відкриття в кінці ХІХ ст. В. Хвойкою ряду енеолітичних пам'яток в околицях м. Трипілья під Києвом; на території Румунії має назву культури Кукурени. Поширена в лісостеповій смузі від Румунського Прикарпаття на заході до Середнього Подніпров'я на сході. На пізньому

Вироби **лендельських** племен знайдені на багатошаровій пам'ятці в урочищі Торговиця, яке знаходиться у центральній частині міста, по вул. Ринок, на пологому лівому березі притоки р. Марунька. Тут відкрито дві споруди та невелику кількість керамічних та крем'яних артефактів, а також вироби з кістки.

Я. Пастернак подає відомості про відкрите у 1935 р. на території тютюнової фабрики поселення, оточене глиняним валом. Дослідник датує його 1800 р. до н. е. і, по аналогії з поселенням, дослідженим у 1933-1934 рр. М. Смішком у с. Малі Грибовичі¹², відносить до **культури лійчастого посуду**¹³. Згадує Я. Пастернак і про наявність у Винниках слідів поселення **трипільської культури**¹⁴.

Поселення культур лійчастого посуду та трипільської виявлено у Винниках на г. Лисівка та г. Жупан. Гора Лисівка, висотою 320 м над рівнем моря, розташована у північно-західній околиці Винник. Двошарове поселення займає вкриту лісом крайню південно-східну західну частину гори. Перші дослідження поселення культури лійчастого посуду на г. Лисівка були проведені 1959 р. археологічною експедицією Львівського державного історичного музею під керівництвом І. Свешнікова, хоча саму пам'ятку

етапі площа, де відомі пам'ятки трипільської культури, обіймає 200 тис. км² і сягає до Північного Причорномор'я на півдні. Датується 4 – 3 (5-4) тис. до н. е. Виділяють три періоди – ранній, середній і пізній – розвитку культури, кожен з яких поділяється на ряд етапів. Відомо понад 3000 поселень та 200 поховальних пам'яток трипільської культури. Якщо на ранньому періоді поселення були невеликими (1-2 га, 7-14 жител), то на середньому (етап VI-II) з'являються протоміста площею 100-450 га, які налічували тисячі жител, а число мешканців доходило до 10-14 тис. чоловік.

** Лендельська (ленгільська) культура названа за епонімною пам'яткою – поселенням біля м. Печ у Південній Угорщині. Ареал поширення культури – Словаччина, Чехія, Австрія, Польща, схід Німеччини, західні області України. Датується 4 – першою половиною 3 (5 – перша половина 4) тис. до н. е.

*** Культура лійчастого посуду названа за типовою формою посуду (келих з лійчастою формою шийки); поширена на території від Південної Швеції до західних областей України. Датується другою половиною 4 – першою половиною 3 (другою половиною 5 – першою половиною 4) тис. до н. е.

¹² Смішко М. Ю., Пелещишин М. А. Поселення культури лійчастого посуду в с. Малі Грибовичі, Львівської області // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. К., 1962. Вип. 4. С. 28-43.

¹³ Влох С. 17, 30.

¹⁴ Влох С. 21.

відкрив краєзнавчий музей винниківського будинку піонерів під керівництвом Б. Возницького. При огляді поверхневих слідів І. Свешніковим відмічено, що з північного заходу поселення було захищене дугоподібним земляним валом (висота – 0,8–1 м), залишки якого можна добре прослідкувати у вигляді продовгуватого підвищення, яке перерізає основу півкруглої, вигнутої у південно-східному напрямку частини верхньої рівної площадки гори. Крім валу, з напільної сторони поселення захищав також рів глибиною 0,7 м, завширшки до 1 м. З півдня і південного сходу поселення було захищене прямовисними схилами гори. Територія поселення біля самого краю площадки була зруйнована окопами часів Другої світової війни. У місці найбільшого скупчення культурних залишків був закладений шурф, дві стінки якого мали по 4 м ширини, а дві інші були зрізані нерівною лінією окопу. Шурфуванням встановлено, що культурний шар залягав на глибині від 0,2 до 0,8 м в західній частині шурфу, знижуючись відповідно до конфігурації поверхні до глибини 1,0 м у східній його частині. Культурні залишки склалися з численних уламків кераміки, кусків глиняної обмазки, уламків глиняних грузил, кремнієвих відщепів і дрібних знарядь, окремих кусків каміння та уламків кісток тварин.

Кераміка ліпна, виготовлена з глини з домішкою піску; випал середній або сильний; поверхня лощена. Уламками представлені великі посудини з кулястим тілом; посудини з широким горлом, видовженим рівномірно випуклим тілом і невеликим дном; лійчасті чаші; черпаки з ручками. Орнаментована переважно верхня частина посудин, головним чином підвінцева; орнамент складають зубчасті вирізи на потовщенні з зовнішнього боку краю вінець, нанесені штампом заглиблення; відтягнуті розчленовані валики, розміщені по одному чи по два на шийці посудини. Особливої уваги заслуговує зооморфна ручка черпака у вигляді баранячої голови. На площі шурфу в двох місцях відмічено скупчення фрагментів кераміки, які належали кільком розбитим посудинам, реконструювати які, однак, не вдалося.

Серед інших глиняних виробів слід назвати кругле лінзоподібне в розрізі пряслице і три грузила, приблизно циліндричної форми, з повздовжнім наскрізним отвором.

Не зважаючи на доволі значну кількість уламків глиняної обмазки (215 штук, глина зі слідами домішки соломи та зерен злаків), слідів якоїсь конструкції на досліджуваній площі виявити не вдалося.

Кремнієві вироби представлені невеликою кількістю ножів та скребків на відщепках та пластинах з чорного кременю. Наявність в культурному шарі поселення значної кількості відщепів вказує, на думку І. Свешнікова, на те, що знаряддя виготовлялися у самому поселенні. Загалом, як зазначає дослідник, зібраний на поселенні матеріал має точні аналогії на інших поселеннях культури лійчастого посуду у Львівській обл. (наприклад, Грибовичі), на Волині (Зимно) і на території східних та південно-східних районів Польщі. Матеріали з розкопок 1959 р. на г. Лисівка були передані на зберігання у Винниківський будинок піонерів¹⁵, де знаходяться зараз – не відомо.

У 1963 р. невеликі розвідкові розкопки на г. Лисівка провів М. Пелешин, але матеріали залишилися неопублікованими¹⁶.

У результаті наступних багаторічних досліджень пам'ятки М. Пелешиним було виявлено сліди трьох жител з залишками печей. Комплексний аналіз знахідок (фрагменти кераміки, пряслиця, кам'яні знаряддя праці тощо), розташування жител та виявленої на рівні материка у центральній частині поселення кам'яної кладки дало можливість дослідникам припускати, що тут існувало святилище ранніх землеробів та скотарів.

У 1993 р. археологічною експедицією Львівського державного університету імені Івана Франка під керівництвом П. Довганя було встановлено, що верхня площа г. Лисівки завалена поваленими деревами,

¹⁵ Свешников И. К. Отчет о работе археологической экспедиции Львовского исторического музея в 1959 г. // НА ІА НАНУ. Справа № 1959/23. С. 1-3.

¹⁶ Довгань П. М. Звіт про розвідки археологічної експедиції Львівського державного університету імені Івана Франка в околицях м. Винники Львівської області в 1993 році // НА ІА НАНУ. Справа № 1993/34. С. 3.

а схили гори, де проходять старі військові траншеї, руйнуються як природним чином, так і “любителями-археологами”. У стінці траншеї на південному схилі виявлено скупчення кусків глиняної обмазки, деякі з яких – з відбитками гілок. Остаточну величину скупчення виявити не вдалося (завадила коренева система дерева). Серед кусків обмазки знайдено було фрагменти горщиків з характерним потовщеним вінчиком і орнаментом у вигляді ямок, уламки кількох тонкостінних чаш, амфор, окремі кам’яні відщепи¹⁷.

Гора Жупан, висотою близько 390 м над рівнем моря, розташована у північно-східній околиці міста. У 1985–1986 рр. та в 1992 р. М. Пелешишиним на г. Жупан проведено розкопки поселення культури лійчастого посуду (загалом досліджено 300 кв. м площі)¹⁸. Багатошарове невелике поселення займало верхню площадку, приблизно трикутної форми, довжиною 60 м, найбільшою шириною 20 м, разом з тим частина жител розміщалися нижче – на східному та західному схилах. На дослідженій площі було відкрито залишки шести жител і двох будівель. Встановлено, що на самій площадці знаходилися лише два невеликі розташовані поруч житлово-господарські комплекси з окремими печами (або ж один комплекс, в якому було дві глиняні печі)¹⁹. Таким чином, вершина гори, зокрема відносно невелика рівна площадка, були слабо забудовані, житла знаходилися на віддалі 10–15 м одне від одного. Вони були наземні, мали легку шатрову конструкцію. Для спорудження жител використовувалися також схили г. Жупан, які, ймовірно, мали більш виразні ніж зараз тераси. У межах жител знаходилися глиняні відкриті печі, що мали добре вимощений черинь з

¹⁷ Довгань П. М. Звіт про розвідки археологічної експедиції Львівського державного університету імені Івана Франка в околицях м. Винники Львівської області в 1993 році // НА ІА НАНУ. Справа № 1993/34. С. 3

¹⁸ Пелешишин М. Поселення III тисячоліття до нашої ери на горі Жупан у Винниках // Львівський історичний музей. Наукові записки. Вип. IV. Ч. 1. Львів, 1995. С. 28.

¹⁹ Пелешишин М. А. Археологічні дослідження на Львівщині в 1986 р. (Звіт про розкопки та розвідки. Львів, 1987. С. 18-19. Машинопис. Зберігається у фондах ВІКМ.

невисокими стінками–бортиком. На долівці жител, поруч з печами, були заглиблення²⁰.

Комплекс матеріалів з дослідженої площі досить чисельний. Він складається з крем'яних знарядь праці (крем'яні сокири, ножі, скребки), глиняного посуду та інших поодиноких речей. Привернула увагу дослідників відсутність виробничих відходів, які б свідчили про місцеве виготовлення знарядь, що дозволило М. Пелещишину припустити, що знаряддя доставлялися з півночі, із західнобузьких поселень культури лійчастого посуду, де їхнє виробництво було добре розвинене. У жителів жупанівського поселення були вироби з каменю, зокрема тонкі гарно, (до блиску) відполіровані коричневі плитки та сокири. Щодо кераміки культури лійчастого посуду, то вона зберегла фундаментальні риси глиняного виробництва свого етносу. Певною своєрідністю є кількісне співвідношення окремих форм посуду. Так, наприклад, домінуючими стають горщики з низькими вінчиками і заглибленим ямковим орнаментом на них, різко зменшується кількість невеликих горщиків з високими лійчастими вінцями та своєрідним рельєфно-пластичним орнаментом. До рідкісних знахідок належать черпаки з високою фігурною ручкою, одиничними є знахідки фрагментів посуду зі шнуровим орнаментом. Серед типового для вказаної енеолітичної культури керамічного посуду виявлено фрагменти двох конічних мисок із злегка нахиленим до середини краєм. Подібні миски вперше знайдені на поселенні культури лійчастого посуду. Миски не були в ужитку в населення культури лійчастого посуду і появу їх, на думку дослідника, можна розглядати у двох взаємопов'язаних аспектах: як результат місцевого розвитку керамічного виробництва, що привів до появи нової форми посуду, або як знайомство з побутом пізньотрипільських племен Наддністрянщини, де миски були поширені здавна.

²⁰ Пелещишин М. Поселення III тисячоліття до нашої ери на горі Жупан у Винниках // Львівський історичний музей. Наукові записки. Вип. IV. Ч. 1. Львів, 1995. С. 31.

Другу частину керамічного комплексу складає пізньотрипільська кераміка – близько 30 кухонних і столових посудин (горщики, миски, амфори), які своїм зовнішнім виглядом відрізняються від лійчастого посуду²¹.

Енеолітичне поселення з матеріалами двох культур – лійчастого посуду та трипільської на г. Жупан продовжувало бути об'єктом дослідження Винниківського загону археологічної експедиції Львівського державного університету імені Івана Франка під керівництвом М. Пелещишина протягом 1995 (32 кв. м)²², 1996 (28 кв. м)²³, 1997 (52 кв. м)²⁴ та 1998 (64 кв. м)²⁵ років. Результатом розкопок було суттєве поповнення джерельної бази для вивчення питань як житлового будівництва (за всі роки розкопок досліджено 15 жител), так і загалом матеріального та духовного життя носіїв культури лійчастого посуду. М. Пелещишин встановив, що поселення мало змішаний в етнічному плані склад жителів: в общину культури лійчастого посуду влилась певна кількість трипільців з верхньонаддністрянських поселень. При цьому дослідником стверджено, що речі культури лійчастого посуду кількісно значно переважають, вони залягають компактно на місцях жител, зокрема при розвалах глиняних черенів, тоді як трипільський матеріал розсіяний – фрагменти кераміки знаходяться в житлах культури лійчастого посуду або ж розкидані в різних місцях на давній поверхні поселення²⁶. Свідченням етнічної неоднорідності є також створення деяких гібридних посудин. Так, на лійчастих горщиках зустрічається трипільський орнамент,

²¹ Пелещишин М. Поселення III тисячоліття до нашої ери на горі Жупан у Винниках // Львівський історичний музей. Наукові записки. Вип. IV. Ч. 1. Львів, 1995. С. 35.

²² Пелещишин М. А. Археологічні дослідження на Львівщині в 1995 р. (Звіт про розкопки у м. Винники). Львів, 1996. Машинопис. Зберігається у фондах ВІКМ.

²³ Пелещишин М. А. Звіт про розкопки у м. Винники (ур. Жупан, 1996). Львів, 1997. Машинопис. Зберігається у фондах ВІКМ.

²⁴ Пелещишин М. А. Археологічні дослідження на Львівщині в 1997 р. (Звіт про розкопки у м. Винники). Львів, 1998. Машинопис. Зберігається у фондах ВІКМ.

²⁵ Пелещишин М. А. Археологічні дослідження на Львівщині в 1998 р. (Звіт про розкопки у м. Винники). Львів, 1999. Машинопис. Зберігається у фондах ВІКМ.

²⁶ Пелещишин М. А. Археологічні дослідження на Львівщині в 1998 р. (Звіт про розкопки у м. Винники). Львів, 1999. С. 3. Машинопис. Зберігається у фондах ВІКМ.

ряд посудин обох культур настільки близькі між собою за складом керамічної маси, що важко визначити їх культурну приналежність²⁷.

Зібраній колекції кераміки культури лійчастого посуду властиві типові риси, хоча простежуються і деякі другорядні особливості. Це, на думку М. Пелешишина, очевидно є доказом її місцевого виготовлення, що неминує породжує певні незначні відхилення від усталених норм виготовлення кераміки, або ж є частковим проявом загальної тенденції змін у керамічному виробництві на етапі поширення культури лійчастого посуду в межиріччі Західного Бугу і Верхнього Дністра. Стосовно трипільської кераміки дослідник зауважив цікаву рису орнаменту: заглиблення у вигляді рисок, ліній, рівчаків, що нерідко пересікаються, сходяться кінцями під кутом, створюючи враження загадкових знаків, літер (щось подібне спостерігається при обробці поверхні стжижівської культури бронзового віку, поширеної переважно в Західному Побужжі і на сусідній території Люблінщини, Польща)²⁸. Окрім фрагментів керамічного посуду серед знахідок з поселення на г. Жупан трапляються крем'яні ножі, ножі-серпи, серпи-пилки, скребки, сокири, молотки, наконечники стріл, товкачі зі скам'янілого дерева або каменю, глиняні пряслиця, тягарці, а також фрагменти пізньотрипільських фігурок.

Хоча на основі місцевих матеріалів час існування поселення на г. Жупан визначити складно, однак, виходячи з відомостей про культуру лійчастого посуду на території Західного Побужжя, М. Пелешишин припускає, що воно існувало протягом кількох років у 26–25 ст. до н. е.²⁹

Розкопки енеолітичного поселення на г. Жупан дозволили досліднику наблизитися до повнішого розв'язання питання взаємовідношення

²⁷ Пелешишин М. Поселення III тисячоліття до нашої ери на горі Жупан у Винниках // Львівський історичний музей. Наукові записки. Вип. IV. Ч. 1. Львів, 1995. С. 39.

²⁸ Пелешишин М. А. Археологічні дослідження на Львівщині в 1998 р. (Звіт про розкопки у м. Винники. Львів, 1999. С. 4-5. Машинопис. Зберігається у фондах ВІКМ.

²⁹ Пелешишин М. Поселення III тисячоліття до нашої ери на горі Жупан у Винниках // Львівський історичний музей. Наукові записки. Вип. IV. Ч. 1. Львів, 1995. С. 41.

(територіального, хронологічного, культурного) населення культур лійчастого посуду і трипільської у межиріччі Західного Бугу і Дністра³⁰.

У 1992 р. спільною експедицією ЛДУ ім. І. Франка та ВІКМ під керівництвом М. Пелешишина на г. Жупан було виявлено групове поховання (доросла людина та дитина). Череп дорослої людини було передано С. Горбенку для антропологічної ідентифікації та пластичної реконструкції за методом М. Герасимова. Дослідник встановив, що покійний – чоловік віком 35-40 років. Дані антропометрії показали повну відмінність черепа похованого від відомих краніометричних серій трипільської культури. Враховуючи ще й невластивий трипільцям обряд поховання, а також його географічне розташування, С. Горбенко робить висновок, що поховання належить територіальним і хронологічним сусідам трипільців, носіям культури лійчастого посуду. Оскільки антропологічно ця група населення майже не вивчена, нагоди співставити одержані дані у дослідника не було³¹.

Доба бронзи* у Винниках представлена виявленими на вищезгаданому поселенні в урочищі Лазки рештками житла та господарської ями **культури шнурової кераміки****. Матеріальний комплекс представлений уламками

³⁰ Пелешишин М. А. Археологічні дослідження на Львівщині в 1998 р. (Звіт про розкопки у м. Винники. Львів, 1999. С. 9. Машинопис. Зберігається у фондах ВІКМ.

³¹ Горбенко С. Пластична реконструкція за черепом зовнішнього вигляду людини лійчастого посуду з поховання поблизу м. Винники Львівської області. С. 1-2. Машинопис. Зберігається у фондах ВІКМ.

* Бронзова доба – період в історії людства, пов'язаний з винайденням бронзи – сплаву, який у порівнянні з міддю має більшу твердість і нижчу температуру плавлення. На території України бронзовий вік тривав з перших століть 2 тис. до н. е. до початку 1 тис. до н. е. Протягом цього часу відбувся розвиток орного землеробства, сформувалося і розвинулося общинне ремесло, людина почала використовувати упряжного коня і колісницю, виникли великі етнокультурні утворення тощо.

** На значній території Східної, Середньої та Північної Європи наприкінці енеоліту і на початку бронзової доби відбувався процес розселення групи споріднених племен, які залишили культури, відомі в археології за найяскравішими особливостями матеріального комплексу під назвою культур шнурової (мотузчатої) кераміки або культур бойових сокир. Хронологічно вказані культури охоплюють період з другої половини 3 до першої половини 2 тис. до н. е. У етнічному плані виникнення культур шнурової (мотузчатої) кераміки більшість дослідників пов'язують з розвитком однієї з груп індоєвропейців – з недиференційованими балто-слов'яно-германцями. Згодом же вказані культури розпалися на великі групи, які стали основою розвитку прагерманських, прабалтійських та праслов'янських племен.

глиняного посуду, пряслицями, зернотерками, розтирачами, крем'яними та кам'яними знаряддями праці. Характерне для культури шнурової кераміки крем'яне вістря списа знайдено також на Чортовій скелі³².

В епоху середньої бронзи у результаті консолідації розрізнених племен на території Середнього і Верхнього Подністров'я склався масив споріднених племен з майже одноманітною матеріальною культурою, названою за місцем перших розкопок (поселення і могильник біля с. Комаров Івано-Франківської обл.) **комарівською**. Культура датується 15-12 ст. до н. е. і вважається праслов'янською. Її носії жили на неукріплених поселеннях, займалися землеробством і скотарством. В околицях Винник поселення комарівської культури досліджувалися у Гончарах та Підберізцях³³.

Поселення комарівської культури біля с. Гончарі Пустомитівського р-ну було відкрите 1958 р. розвідкою краєзнавчого гуртка Винниківського будинку піонерів під керівництвом Б. Возницького. 1959 р. археологічною експедицією Львівського державного історичного музею під керівництвом І. Свешнікова проведено археологічні розкопки на пам'ятці.

Поселення знаходиться на схід від села, в урочищі "Гончарова гора" (височина з дуже крутими західними схилами, які плавно знижуються на північ і схід; південний, доволі похилий у верхній своїй частині схил переходить вниз в обрив глибокого яру, на дні якого протікає невеликий струмок). Б. Возницьким на поверхні розораної східної частини урочища було зібрано фрагменти характерної для комарівської культури кераміки та кремнієвих знарядь. Західну частину "Гончарової гори" від східної відділяла невелика улоговина. Крім колгоспного саду в цій частині урочища діяли два кар'єри з видобутку каменю та піску. Робітники піщаного кар'єру, який знаходився приблизно 250 м на захід від поселення, засвідчили, що тут було випадково знайдено два інгумаційні поховання: одне – в складеній з кусків

³² Історія Львова. К.: Наукова думка, 1984. С. 9.

³³ Історія Львова. К.: Наукова думка, 1984. С. 10.

каменю гробниці, з супровідним матеріалом у вигляді кремнієвих наконечників стріл.

У 1959 р. на південно-західному, південному, східному, північно-східному, північному і західному схилах височини у східній частині “Гончарової гори”, а також на її гребені було закладено 12 шурфів загальною площею 112 м². Було встановлено, що культурний шар поселення (локалізований на північному та північно-східному схилах височини) повністю розораний і частково змитий. Три контрольні шурфи, закладені біля піщаного кар’єру з метою перевірення інформації щодо знайдених поховань, не дали жодного матеріалу. Виявлений на поселенні керамічний матеріал (фрагменти тюльпаноподібних горщиків, циліндричного кубка, сита, чаші, мисок), кремнієві та кам’яні вироби та їх фрагменти (ножі, скребки, серпи, долото, сокира, зернотерка) значно доповнили тогочасні відомості про знаряддя та кераміку комарівської культури, представлені в околицях Львова виключно похованнями. Крім того, на поселенні біля с. Гончарі було знайдено уламки посуду (глиняного сита, миски з широким краєм вінчика, горщика з конічною шийкою і закраїнкою для кришки, посудини з круглими отворами під краєм вінець), який не мав аналогій у відомій дослідникам кераміці комарівської культури Верхнього і Середнього Подністров’я. І. Свешніков знаходить їм аналогії на території Польщі в тшцінецькій культурі, на поселенні комарівської культури в Черкаській обл., а відсутність аналогій на ближчій відстані до с. Гончарі пояснює недостатньою вивченістю цього регіону і характером матеріалу, який походить, головним чином, з поховань. Матеріали з розкопок поселення в с. Гончарі було передано на зберігання в Львівський історичний музей та в музей Винниківського будинку піонерів³⁴.

³⁴ Свешніков И. К. Отчет о работе археологической экспедиции Львовского исторического музея в 1959 г. //НА ІА НАНУ. Справа № 1959/23. С. 9-17.

Трьома пам'ятками на території Винник представлений **період ранньозалізного віку***. Вони знаходяться в урочищах Лазки, Лісничівка (пам'ятка займає вершину пагорба із пологими схилами, розташованого на віддалі 1,2 км на схід від міста і 1,1 км на південний схід від кільцевої дороги), Кут (підніжжя гори Жупан). Загалом було виявлено господарсько-житлові споруди, значну колекцію керамічного посуду, крем'яні знаряддя праці, вироби з бронзи, а в урочищі Лісничівка – ще й три людські поховання.

Матеріали ранньозалізного віку були виявлені Д. Козаком на багатошаровому поселенні на південно-західній околиці с. Підберізці в урочищі “Підлужжя”. Пам'ятка займає незначний південний схил болотистої низини, посередині якої протікає р. Марунька. Площа поселення складає 800X150 м. На багатошаровому поселенні в урочищі “Загуменки” дослідником також було зібрано ліпну кераміку ранньозалізного віку.

Відомим нумізматом В. Зваричем наприкінці 70-х років ХХ ст. було відкрито, а М. Пелецишином у 1986 р. проведено розвідкові дослідження двошарового поселення періоду енеоліту і ранньозалізного віку, розташованого в урочищі “Голянівка” (західна околиця Винник, права сторона шосейної дороги Львів-Винники, не доїжджаючи 200 м до очної лікарні). Поселення займає привершинну ділянку тераси г. Жупан. На досліджуваній площі (12 кв. м) виявлено більше сотні фрагментів ліпних посудин (горщиків, черпаків, малих чашок, мисок і мисочок). За характером речового матеріалу дослідник встановив, що пам'ятка близька до поселення в

* Близько 1000 р. до н. е. розпочинається новий період в історії людства – залізний вік, початок якого у степових районах України пов'язаний з кіммерійською культурою, а у лісостепових – з чорноліською. *Ранній залізний вік*, на думку частини дослідників, закінчується з появою у Північному Причорномор'ї у 1 ст. до н. е. римських легіонів, на думку ж інших – з періодом Великого переселення народів (5-6 ст. н. е.) та з утворенням великих племінних об'єднань східних слов'ян (8 ст. н. е.). Українські науковці поділяють ранній залізний вік на такі періоди: передскіфський (до 8 ст. до н. е.), скіфський (7-3 ст. до н. е.), сарматський (2 ст. до н. е. – 4 ст. н. е.). Ранній залізний вік відзначений такими історичними явищами: остаточним розселенням індоєвропейців, технологічним переломом у виготовленні знарядь праці і зброї, виникненню перших ранньодержавних утворень, періодом існування найяскравіших кочових утворень. До раннього залізного віку відноситься понад 17 культур України.

Черепині та поселення поблизу с. Лисиничі і належить до так званої **західноподільської групи скіфських пам'яток**³⁵.

У 1993 р. в урочищі “Голянівка” під час земляних робіт на подвір'ї приватного будинку, яке межує з лісом, було знайдено уламки посуду ранньозалізного віку, орнаментовані наліпним розчленованим валиком. П. Довганем в кількох місцях між деревами було закладено шурфи, але культурного шару не виявлено. Дослідник припускає, що поселення існувало вниз по схилу до долини р. Марунька³⁶.

У 1994 р. М. Бандрівським за участю працівників Історико-краєзнавчого музею м. Винник та студентів історичного факультету ЛДУ імені Івана Франка розпочато стаціонарні дослідження вказаного поселення. На розкритій площі (понад 200 кв. м) виявлено дві житлово-господарські споруди ранньоскіфського часу, одна з яких досліджена повністю. Речовий матеріал представлений виробами з металу (залізна коса, ножі черешкового типу, залізна шпилька із спіралеподібною голівкою, уламки бронзового браслету і стержнеподібної шпильки), глини (кухонні горщики тюльпано- і банкоподібної форм, черпаки, кухлі, миски, глиняні пряслиця), кременю. Основний час функціонування даних об'єктів М. Бандрівський обмежує рамками 6 ст. до н. е. (із можливим переходом у 5 ст. до н. е.).

Нижній горизонт поселення представлений кількома ямами господарського призначення, матеріал з яких є типовим для пізнього енеоліту, зокрема для кінцевого етапу розвитку культури лійчастого посуду. Загалом М. Бандрівський спостерігає паралелі між поселенням в ур. “Голянівка” і пам'ятками культури лійчастого посуду на г. Жупан і г. Лисівка³⁷.

³⁵ Пелещин М. А. Археологічні дослідження на Львівщині в 1986 р. (Звіт про розкопки та розвідки. Львів, 1987. С. 19-20. Машинопис. Зберігається у фондах ВІКМ.

³⁶ Довгань П. М. Звіт про розвідки археологічної експедиції Львівського державного університету імені Івана Франка в околицях м. Винники Львівської області в 1993 році // НА ІА НАНУ. Справа № 1993/34. С. 2-3.

³⁷ Бандрівський М. Проміжний звіт про виконання археологічних робіт на пам'ятці ранньоскіфського часу у м. Винниках у 1994 р. С. 1-2. Машинопис. Зберігається у фондах ВІКМ.

Типові для скіфського часу доби раннього заліза вироби, представлені фрагментами вінець ліпного посуду, а також кістки різноманітних тварин, в тому числі великої рогатої худоби, виявлені також Л. Мацкевим на багатошаровій археологічній пам'ятці Львів-VII (глибина 0,6-0,65 – 1,0-1,05 м від сучасного рівня)³⁸.

На рубежі 3 та 2 ст. до н. е. на території сучасної Польщі з'явилися племена **пшеворської культури**, які поступово зайняли басейни Західного Бугу, Стирі, Горині, Верхнього Дністра. У цей час на схід від них, у Поліссі та Середньому Подніпров'ї, сформувалася **зарубинецька культура**. На думку дослідників, пам'ятки пшеворської культури лишили східногерманські племена, а зарубинецької — праслов'яни. У 2—3 ст., внаслідок просування носіїв зарубинецької культури на південь у середовище пшеворських племен Верхнього Подністров'я, виникла **зубрицька група пам'яток**. Така складна етнічна ситуація знайшла своє відображення і в археології Винниківщини, зокрема пшеворські пам'ятки зафіксовані в с. Підберізці та в урочищі «Торговиця» у Винниках.

У центральній частині м. Винники, на території саду музичної школи, (тепер дана ділянка знаходиться у приватній власності) під час земляних робіт було знайдено невелику ліпну глиняну посудину (зберігається у ВІКМ). У 1993 р. археологічною експедицією Львівського державного університету імені Івана Франка (керівник П. Довгань) на вказаній ділянці було закладено кілька шурфів. У культурному шарі виявлено будівельне сміття, уламки скляного та гончарного посуду кінця XIX – початку XX ст. Також було знайдено уламок чорнолощеної ліпної посудини, виготовленої з глини з домішкою дрібного піску. На думку П. Довганя така кераміка за

³⁸ Мацкевий Л. Г. Звіт робіт Львівської обласної експедиції на багатошаровому поселенні Львів-VII (Чортова Скеля – навіс Романа) у 1994 р. Львів, 1995. С. 3, 8. Машинопис. Зберігається у фондах ВІКМ.

технологічними ознаками характерна для кола пам'яток поморської та пшеворської культур³⁹.

З початком нової ери розпочинається процес культурної, економічної та політичної консолідації слов'янства, що вів до становлення слов'янської державності.

На початку 3 – початку 5 ст. н. е. на значній частині Південно-Східної Європи розвинулося одне з найбільших соціально-економічних та етнокультурних утворень – **черняхівська культура**. Існує кілька поглядів на етнічну належність її носіїв: одні їх вважають слов'янами, інші – германцями, ще інші – поліетнічним утворенням, до якого входили слов'янський, германський та сарматський компоненти. Результати розкопок пам'яток черняхівської культури дають підстави стверджувати високий рівень розвитку землеробства, скотарства та ремесел. На території Винник численний керамічний матеріал (переважно фрагменти кружальних горщиків і мисок) та залишки глинобитної споруди черняхівської культури виявлено в урочищі “Кут”.

Матеріали першої половини I тис. н. е. були виявлені у 1959 р. археологічною експедицією Львівського державного історичного музею під керівництвом І. Свешнікова на городах мешканців с. Острів Винниківського р-ну (тепер територія с. Чижиків Пустомитівського р-ну) поблизу шосе Львів-Золочів, на поверхні пологого схилу заболоченої низовини (підйомний матеріал – уламки ліпної кераміки 3-4 ст.). На полях с. Водники Бібрського р-ну (тепер – Пустомитівський р-н) вказана експедиція відкрила поселення першої половини I тис. н.е., яке знаходилося на південно-західному схилі невеликої височини, приблизно 0,5 км на північ (з незначним відхиленням на схід) від церкви с. Водники, ліворуч дороги Водники–Коцурів. На поверхні поселення зібрано значну кількість уламків ліпних та гончарних посудин, два пряслиця, виготовлені зі стінок посудин, куски залізної криці, кістки тварин і

³⁹ Довгань П. М. Звіт про розвідки археологічної експедиції Львівського державного університету імені Івана Франка в околицях м. Винники Львівської області в 1993 році // НА ІА НАНУ. Справа № 1993/34. С. 1.

куски каміння (деякі зі слідами обробки). Площа поселення – приблизно 1га. Його характерною рисою є відносно невелика кількість кусків глиняної обмазки на поверхні поля, що дало можливість І. Свешнікову припустити доволі добру збереженість культурного шару поселення.⁴⁰

У 5-8 ст. завершується процес формування східнослов'янських племінних об'єднань. Археологічними розкопками пам'яток в басейні Західного Бугу та Верхнього Дністра стверджено єдиний характер матеріальної культури населення цієї території та його східнослов'янську приналежність⁴¹.

Наступний етап історичного розвитку Винниківщини пов'язаний з періодом утворення і розвитку Давньоруської держави. Про наявність у Винниках городища княжої доби вперше висловив припущення Я. Пастернак, аргументуючи його наступним чином: “якщо на місці енеолітичного городища в Грибовичах виникло городище княжої доби, то цілком може бути, що і у Винниках відбулося теж саме”⁴². У 90-х роках ХХ ст. це підтвердили археологічні дослідження, проведені на території історичної частини міста. Власне, саме з метою виявлення первісного ядра середньовічного міста Винники в межах його найдавнішої забудови було закладено Винниківською археологічною експедицією Львівського історичного музею (керівник С. Терський) у 1990 р. два розкопи та 12 шурфів загальною площею 450м².

Дослідження розпочали з території Львівської тютюнової фабрики, оскільки саме там, на думку місцевого краєзнавця М. Керницького, мали знаходитися залишки давньої фортеці, спорудженої князем Львом Даниловичем для захисту Львова зі сходу.

Винниківською археологічною експедицією Львівського історичного музею (керівник С. Терський) у 1990 р. проведено охоронні археологічні

⁴⁰ Свешников И. К. Отчет о работе археологической экспедиции Львовского исторического музея в 1959 г. //ИА ІАНУ. Справа № 1959/23. С. 4.

⁴¹ Баран В. Ранні слов'яни між Дністром і Прип'яттю. К., 1972. С. 130-136.

⁴² Влох С. 30.

дослідження в зоні реконструкції та новобудов Львівської тютюнової фабрики. З метою з'ясування часу заселення даної території в межах території фабрики було закладено дев'ять шурфів, у культурному шарі яких зафіксовано переважно кераміку 17-19 ст.

Значно інформативнішим виявився культурний шар розкопів, закладених дослідником в урочищі “Торговиця” (територія прилеглого до середньої школи №29 саду та вул. Ринок): було зібрано матеріал від рубежу нашої ери до 20 ст., зокрема і фрагменти кераміки 10-14 ст. Таким чином, С. Терським встановлено існування в урочищі “Торговиця” багат шарового поселення доби енеоліту (можливо лендельської культури), перших століть нашої ери (пшеворське поселення з елементами липицької культури) та поселення 10-20 ст. – історичний центр майбутнього міста⁴³.

За результатами наступних досліджень (1995 р.) С. Терський дійшов висновку, що тютюнова фабрика знаходиться на місці поселення (культурний шар зафіксований на глибині 1,8-1,9 м від рівня сучасної поверхні, знайдено скупчення глиняної обмазки (залишки житла), вуглинка, гончарну та ліпну кераміку) середини 1 тис. до н. е., подібного до того, що існувало в урочищі “Лазки”⁴⁴.

1993 р. на території Винниківської тютюнової фабрики (на пологому терасоподібному схилі, що тягнеться до долини р. Маруньки), було прокладено траншею під теплову мережу. П. Довгань на дні траншеї (на глибині 2 м) виявив плоскі куски глиняної обмазки, сліди вугликів. Визначити хронологічну приналежність цього матеріалу не вдалося, однак дослідник припустив, що тут знаходилося поселення ранньозалізного часу⁴⁵.

⁴³ Терський С. Звіт про роботу Винниківської археологічної експедиції по дослідженню території Львівської тютюнової фабрики та її околиць, в зонах новобудов м. Винники. Львів, 1991. С. 13-14. Машинопис. Зберігається у фондах ВІКМ.

⁴⁴ Короткі відомості про роботу археологічної експедиції Історико-краєзнавчого музею м. Винники на території Р. ДЖ.Р. Тобакко-Львів. Львів, 1995. С. 2. Машинопис. Зберігається у фондах ВІКМ.

⁴⁵ Довгань П. М. Звіт про розвідки археологічної експедиції Львівського державного університету імені Івана Франка в околицях м. Винники Львівської області в 1993 році // НА ІА НАНУ. Справа № 1993/34. С. 2.

В 1995 р. під час стаціонарних досліджень поселення Львів-VII (Чортова скеля) Л. Мацкевим було виявлено ознаки культурного шару 12-14 ст. Серед знахідок – типовий кружальний посуд. Дослідник припускає, що в часи Галицько-Волинської держави тут знаходився спостережний пункт чи оборонна споруда, з якої могла бути зафіксована пожежа в Холмі (1256 р.), – саме з нею пов'язана перша письмова згадка про місто Львів⁴⁶.

Таким чином, територія Винник була заселена значно раніше, ніж виникло місто під його сучасною назвою. Вперше людина заселила його околиці (пам'ятка Львів-VII) ще в пізньому палеоліті. Процес заселення розтягнувся на тисячоліття: одні племена змінювали інші. Це племена культури лінійно-стрічкової кераміки (урочище “Лазки”, м. Винники; урочище “Загуменки”, с. Підберізці), племена лендельської історичної спільноти (урочище “Торговиця”), племена культури лійчастого посуду (ур. “Голянівка”, г. Жупан і г. Лисівка), пізньотрипільські (г. Жупан і г. Лисівка), культури шнурової кераміки (урочище “Лазки”, Чортова скеля), комарівської культури (с. Гончарі, с. Підберізці). Пам'ятки ранньозалізного віку зафіксовані в урочищах “Лазки”, “Лісничівка”, “Кут”, “Голянівка”, Чортова скеля; “Підлужся”, “Загуменки”. У першій половині нової ери з'являються племена пшеворської культури (урочище «Торговиця»; с. Підберізці), черняхівської культури (урочище «Кут»). У княжі часи на місці сучасних Винник була фортеця із поселенням, яка оберігала шлях на Поділля. Згодом її функції перебрав укріплений двір, а пізніше – замок 16-18 ст. (територія тютюнової фабрики).

В археологічному дослідженні території міста Винники та його околиць можна виділити кілька знакових етапів: 1 – 70–90 рр. XIX ст. (А. Шнайдер, І. Шараневич, М. Грушевський); 2 – 30-ті роки XX ст. (М. Смішко, Я. Пастернак); 3 – кінець 50-х рр. XX ст. (Б. Возницький, І. Свешніков); 4 – 60–80-ті рр. XX ст. (Д. Козак, М. Пелещишин); 5 – 90-ті рр. XX ст.

⁴⁶ Мацкевий Л., Гудима Ю., Матвій В. До питання найдавнішого заселення території сучасного Львова // Науковий Вісник Українського Університету. Т. I. М., 2000. С. 146-148.

(М. Бандрівський, П. Довгань, В. Конопля, Л. Мацкевий, М. Пелешишин, С. Терський). З початком ХХІ ст. розпочався новий (шостий) етап в історії вивчення прадавнього минулого містечка за археологічними матеріалами, що реалізується в першу чергу завдяки співпраці Історико-краєзнавчого музею м. Винники з Інститутом археології та кафедрою археології та історії стародавнього світу Львівського національного університету імені Івана Франка.

Словник-довідник з археології. С. 33, 39, 83, 147-148, 157, 164, 178, 306.